

Original Research

Lived Experience of Widowhood: A Phenomenological Study Among Women

**Hossein Afrasiabi¹
Sara Sadeghieh²**

Abstract

The purpose of this research is to understand the meaning and description of widowhood from the perspective of women who have experienced this phenomenon due to the death of their husbands. Phenomenology was used to conduct the research. The data was collected through interviews with 5 widows in Yazd city. The findings show that women struggle with deep psychological pressures and tensions at first, and maybe they are also present in the role of mothers and the pressures and responsibilities of their children are also on them, which suddenly gives psychological shock. beside the tension and psychological injuries, these women are subjected to normative pressures and harms inflicted on them by the society and the people around them after facing the phenomenon of widowhood. After the death of their husbands, these women are in poverty. The experience of widowhood did not only bring harm and tension to these women, but also caused them to grow and saved many of them from being dependent and weak, and in each of their conversations, the theme of maturity in the crisis is represented as their common lived experience.

Keywords

Widow, Widowhood, Widowenss, Women, Family

¹ . Professor of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran. hafrasiabi@yazd.ac.ir. (**Corresponding Author**)

² . M.Sc of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran. sarasadeghieh26hs@gmail.com

Submit Date: 2024/06/04

Accept Date: 2024/26/09

10.22051/JWSPS.2024.45822.2823

Introduction

Becoming a widow is a deep, unique experience. It has emotional, social, psychological, and economic effects. It means losing a companion and life partner. Awareness of this experience changes the person and those around him. This experience is common in different periods, especially for women. As a result of war, death, divorce, many women experience this phenomenon. Becoming a widow means losing the role of a wife. It is one of the most intimate and personal roles (Burke, 2014: 506). Widows make up about one third of the elderly in industrialized countries. In the U.S., over 40% of women age 65 and older are widowed. This is due to women living longer than men and being less likely to remarry. Only 13% of men are widowed. In recent years, social changes have led to more widows. Between 2005 and 2015, the population of this group of women has increased from 7.4% to 9.5% (Bluery et al., 2019: 89). Examining widowhood as a unique human experience can deepen our understanding of it. It can help us find its true nature and meaning. Many women become widows due to their husbands' deaths at a young, active age. A number of other women are heads of households (single parents). A child or children live next to these mothers. The issues of widowhood affect the child's life. Another group of these women have lost their husbands in middle age. They will face various issues. Their emotional, psychological and communication experience is different and worth considering. A detailed study of their conditions can raise society's awareness. It can also help understand the challenges they face. It examines, from the view of widows, the hidden aspects of widowhood. This research, based on the cases, seeks to answer: How do widows describe becoming a widow? What are the important dimensions of widowhood for them? What are the conditions of formation and consequences of widowhood experience for them?

Research on widowhood has focused on widows as heads of households. It has studied their social ties, happiness, and families (Mokhtari and Dehghani, 1400; Safari and Arabpour, 1400; Ahmad Nia and Qalibaf, 2016). , Falakuddin et al., 1400, Belori et al., 2019). Most articles in developing countries focus on the social harms of mothers who head households and of widows (Dobi, 2022; Sabri et al., 2021). In developed countries, the main focus is on the issues of health and welfare and insurance of these women (Adna et al., 2021). This field has not interpreted widowhood as just being a widow. It has not studied widows' experiences or understanding.

Methodology

The study examines and interprets women's experience of widowhood. It uses the perspective of women who have experienced widowhood. The participants were selected by purposive and homogeneous sampling method. The data gathered through in-depth interview. It continued until saturation. Participant selection provided info to answer the research questions (Maxwell, 1996). We interviewed 5 women who lost their husbands at a young age. To select the participants, we first chose two close relatives from the sample. Then, we went to three others. Some were independent and sociable. Others were isolated after becoming widows.

Findings

The interviews with the widows were coded and analyzed using thematic analysis. First, a basic code was attached to each part of the phrase. It had a meaning related to the research's purpose. Gradually concepts and codes with similar semantic space were revealed. Then we grouped similar concepts in the form of common semantic units and gave them a more abstract code. Themes and semantic categories with common meaning form main themes or themes. Thus, the concepts were grouped into 5 main themes. They are: 1. Psychological tension. 2. Suspicion of unusual offers. 3. Economic helplessness. 4. Risky social interactions. 5. Personal development. Finally, it was recognized that all participants shared a common experience: the crisis of maturity. The next section presents each theme, along with testimonies and statements from participants. women face deep mental pressures and tensions. They may also be mothers, with the added burdens of children. He suddenly has a mental shock. These widowed women suffer tension and mental injuries. They face societal pressures and harm from those around them. These women live in economic poverty after the death of their husbands. The bioge phenomenon harmed and strained these women. Yet, it also helped them grow and made them less dependent. Their talks often touched on maturity in crisis. as their shared life experience.

References

- Adena, M., Hamermesh, D., Myck, M. & Oczkowska, M. (2023). Home alone: Widows' well-being and time. *Journal of Happiness Studies*, 24(2), 813-838.
- Amadnia, S. & Ghlibaf Kamel, A. (2017). Women-headed households in Tehran: A qualitative study of their experiences, challenges and capacities. *Refah Quarterly*, 17(65), 103-136. (In Persian)

- Amani, M. (2006). Demography of widows in Iran on the basis of survey and census data. *Journal of Population Association of Iran*, 1(1), 43-60. (In Persian)
- Berk, L. (2022). *Developmental Psychology*. Translated by Yahya Seyed Mohammadi. Tehran: Arasbaran Publications. (In Persian)
- Boolouri, M., Alirezanejad, S. & Savadian, P. (2021). Social support and redefinition of the women without spouses as mothers: A research in neighborhoods of Afsariyeh and Abbasabad in Tehran city. *Social Development & Welfare Planning*, 11(45), 81-116. (In Persian)
- Creswell, J. W. & Poth, C. N. (2016). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches* (2nd ed.). Sage Publications, Inc.
- Dube, M. (2022). Isolation and its impact on widows: Insights from low-resourced communities in Binga district, Zimbabwe. *Social Sciences*, 11(7), 298.
- Elder, G. H., Johnson, M. K. & Crosnoe, R. (2003). The emergence and development of life course theory. In Mortimer J. T. & Shanahan, M. J. (Eds.), *Handbook of the Life Course* (pp. 3-19). New York, Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Falakodin, Z., Hadjizadeh Meimandi, M., Mousavi, S. M. & Kalate Sadati, A. (2021). Mothers as household heads and family happiness: A qualitative study among female-headed households in Yazd city. *Strategic Research on Social Problems*, 10(4), 91-116. (In Persian)
- Flick, U. (2021). *An Introduction to Qualitative Research*. Translated by Hadi Jalili. Tehran: Ney Publishing. (In Persian)
- Giele, J. Z. & Elder, G. H., Jr. (1998). *Methods of Life Course Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. Sage Publications, Inc.
- Jones, E. (2016). *Lived Experience of Young Widowed Individuals*. Utah State University, All Graduate Theses and Dissertations. 5063.
- Khosravan, S., Salehi, S., Ahmadi, F. & Mansoorian, M. R. (2013). The experience of widowed head of the family during role transition: A qualitative study. *Journal of Qualitative Research in Health Sciences*, 2(1), 62-75. (In Persian)
- Kubler-Ross, E. (1997). *On Death and Dying: What the Dying Have to Teach Doctors, Nurses, Clergy, and Their's Own Families*. London, England: Simon & Schuster Publications.
- Lenette, C. (2014). I am a widow, mother and refugee: Narratives of two refugee widows resettled to Australia. *Journal of Refugee Studies*, 27(3), 403-421.

- Mahdizadeh, S. M. (2008). *Media and Representation*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. (In Persian)
- Maxwell, J. A. (1996). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Moerer, T. & Creswell, J. (2004). Using transcendental phenomenology to explore the ripple effect” in a leadership mentoring program. *International Journal of Qualitative Methods*, 3(2) 19-35.
- Mokhtari, M., & Dehghani, H. (2021). Lived experience of women-headed of households in social relations in Yasouj. *Journal of Woman and Family Studies*, 9(3), 78-101. (In Persian)
- Pishgahifard, Z. & Ghodsi, A. (2010). The feminist cultural theories and their impact on Irans society. *Journal of Woman in Culture and Arts*, 1(3), 109-132. (In Persian)
- Polkinghome, D. (1983). *Methodology for the Human Sciences: Systems of Inquiry*. New York: Suny Press.
- Sabri, M. F., Dass, T. M., Burhan, N. A. S., Wahab, H. A. R. A., Wijekoon, R. & Simanjuntak, M. (2021). Determinants of life satisfaction among female-headed households in Malaysia. *International Journal of Business and Society*, 22(1), 276-295.
- Sadeghi, M., Bahrami, F. & Esmaili, R. (2019). Developing the local model of preventive cultural factors concerning remarriage of the female-headed households protected by the Iranian Aid Committee in 2016. *Women Studies*, 10(28), 199-229. (In Persian)
- Safiri, K. & Arabpour, E. (2021). Study of lived experience of motherhood and marriage of women heads of households in Tehran. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 19(1), 7-44. (In Persian)
- Segev, E., Regev, I., Hochman, Y., Zafrany, Y., Sherfi, Y. & Elkayam, A. (2021). Widow and bereaved mother relations after loss of husband or son: A double perspective. *Family Relations*, 70(1), 43-58.
- Shelton, A. M. & Nuschler, D. (2010). *Social Security: Revisiting Benefits for Spouses and Survivors* (PDF). <https://benefitslink.com/news/index.cgi/view/20210921-167648>.
- Vanderstoep, S. W. & Johnson, D. D. (2009). *Research Method for Everyday Life. Blending Qualitative and Quantitative Approach*. Jossey-Bass, San Francisco.
- Yalom, I. D. (2015). *Existential Psychotherapy*. Translated by Sepideh Habib. Tehran: Ney Publishing. (In Persian)

تجربه زیسته بیوگی: مطالعه‌ای پدیدارشناختی در میان زنان

حسین افراسیابی^۱

سارا صادقیه^۲

چکیده

هدف این پژوهش، فهم معنا و نحوه توصیف بیوگی از دیدگاه زنانی است که این پدیده را بر اثر فوت همسر تجربه کرده‌اند. از پدیدارشناسی برای اجرای پژوهش استفاده شد. داده‌ها از طریق مصاحبه با ۵ زن بیوه در شهر یزد گردآوری شد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد زنان بیوه در ابتدا با فشارها و تنش‌های روانی عمیقی دست‌وپنجه نرم می‌کنند و چه‌بسا در نقش مادری نیز حضور داشته باشند و فشارها و مسئولیت‌های فرزندشان نیز برعهده آنان باشد؛ لذا بیوگی به یک‌باره آن‌ها را دچار شوک روانی می‌کند. در کنار تنش و آسیب‌های روانی، زنان بیوه مورد آماج فشارهای هنجاری و آسیب‌هایی وارده از طرف جامعه و اطرافیان قرار می‌گیرند. همچنین، این زنان بعد از فوت همسر در شرایط واماندگی اقتصادی قرار می‌گیرند. البته، تجربه بیوگی برای این زنان تنها آسیب و تنش به همراه نداشته، بلکه موجب رشد آنها نیز شده و خیلی از آنها را از وابستگی و ضعف بودن نجات داده است. به‌نحوی که مضمون پختگی در بحران به عنوان تجربه زیسته مشترک در صحبت تک تک آنها بازنمایی می‌شود.

واژگان کلیدی

بیوگی، زنان بی‌همسر، زنان سرپرست خانوار

^۱ استاد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. (نویسنده مسئول)

hafrasiabi@yazd.ac.ir

^۲ کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

sarasadeghieh26hs@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۱۸

10.22051/JWSPS.2024.45822.2823

مقدمه و بیان مسئله

بیوه شدن، ازدست دادن همراه و شریک زندگی، از تجربه‌های عمیق و متفاوت انسانی است که ابعاد مختلف عاطفی، اجتماعی، روانی و اقتصادی برای افراد دارد. مواجهه و آگاهی از این تجربه، ذهن و زندگی فرد و اطرافیانش را دگرگون می‌کند. این تجربه در دوره‌های مختلف به‌ویژه برای زنان رایج است. در اثر جنگ، مرگ، طلاق، زنان متعددی این پدیده را تجربه می‌کنند. بیوه شدن به معنی آن است که فرد نقش و هویت همسر بودن که یکی از قوی‌ترین و صمیمانه‌ترین نقش‌های شخصی است، را از دست داده است (Berk, 2014: 506). بیوگی ناشی از فوت همسر یا طلاق است. از آنجا که احتمال ازدواج مجدد پس از فوت همسر برای زنان کمتر از مردان است، بیوگی در مورد زنان نمود بارزتری پیدا می‌کند (امانی، ۱۳۸۵: ۴۳).

بیوه‌ها حدود یک‌سوم سال‌خوردگان در کشورهای صنعتی را تشکیل می‌دهند. چون زنان بیشتر از مردان عمر می‌کنند و کمتر احتمال دارد که دوباره ازدواج کنند، بیش از ۴۰ درصد زنان ۶۵ ساله و بالاتر در ایالات متحده (در مقایسه با ۱۳ درصد مردان) بیوه هستند. اقلیت‌های قومی به‌خاطر میزان بالای فقر و بیماری مزمن، به‌احتمال بیشتری بیوه می‌شوند (Berk, 2014: 506). در بسیاری از کشورها نرخ طلاق افزایش یافته است. در ایالات متحده، نرخ طلاق از ۲/۲ در هر ۱۰۰۰ ازدواج در سال ۱۹۶۰ به بیش از ۵ در هر ۱۰۰۰ ازدواج در دهه ۱۹۸۰ افزایش یافت. طبق آماري که در صفحه رسمی سازمان ملل بیان شده است، بنیاد لومبا^۱ در سال ۲۰۱۶ تخمین زده که ۲۵۸ میلیون بیوه در سراسر جهان وجود دارد و تقریباً یک نفر از هر ۱۰ بیوه در فقر شدید زندگی می‌کند (United Nations^۲). در بریتانیا، نروژ و کره جنوبی، نرخ طلاق بیش از سه برابر شده است. در کشورهای دیگر مانند مکزیک و ترکیه، طلاق همچنان رو به افزایش است. در ایران نیز آمارها نشان می‌دهد، روند طلاق در چند دهه اخیر رو به افزایش بوده است. این افزایش نرخ طلاق، معمولاً زنان بیوه را افزایش می‌دهد و خانواده‌های تک‌والدی نیز رشد می‌کند که از آسیب‌پذیرترین گروه‌های مالی هستند. در کشورهای اروپایی، ۴۷ درصد از خانواده‌های

¹. The PLO Lumumba Foundation

². <https://www.un.org/en/observances/widows-day#:~:text=There%20are%20an%20estimated%20258,ten%20live%20in%20extreme%20poverty>

تک‌والدی در سال ۲۰۱۷ «در معرض خطر فقر یا طرد اجتماعی» قرار داشتند، در حالی که این رقم در خانواده‌های دو‌والدی ۲۱ درصد بود (Ourworldindata¹).

در پی بروز تغییرات در ساختار فرهنگی و اجتماعی کشور، در سال‌های اخیر شاهد روند صعودی جمعیت زنان همسر ازدست‌داده هستیم. در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ جمعیت این گروه از زنان از ۷/۴ درصد به ۹/۵ درصد افزایش یافته است (بلوری و همکاران، ۱۳۹۹: ۸۹). با توجه به نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، ۱/۲ درصد از مردان و ۲/۲ درصد از زنان به دلیل طلاق از همسران خود جدا شده‌اند. همچنین، ۱ درصد از مردان و ۷/۳ درصد از زنان همسر خود را در اثر فوت از دست داده‌اند (سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۵: ۱۷۵). همچنین بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، در شهرستان یزد ۳,۹۶۲ مرد همسر ازدست‌داده در اثر فوت و ۳,۰۸۹ مرد همسر ازدست‌داده در اثر طلاق وجود داشتند. در حالی که زنان همسر ازدست‌داده در اثر فوت ۲۹,۱۳۰ نفر و بی‌همسر در اثر طلاق ۶,۲۶۹ نفر گزارش شده است (سالنامه آماری استان یزد، ۱۳۹۹: ۱۴۷).

حال با توجه به این‌که همه افراد بعد از طلاق بلافاصله ازدواج مجدد نمی‌کنند و تعدادی از آن‌ها در وضعیت بیوگی می‌مانند، سنخ اجتماعی بیوگی در جامعه جدید در حال رشد است. بنابراین، فهم و درک تجربه نسبتاً متفاوت و قابل تأمل بیوگی نیازمند واکاوی بیشتری است. اما پژوهش‌های داخلی حوزه بیوگی عمدتاً با تأکید بر سرپرست خانوار بودن آن‌ها، مناسبات اجتماعی، شادکامی مادران بیوه و شرایط خانوادگی آن‌ها انجام شده است (مختاری و دهقانی، ۱۴۰۰؛ سفیری و عرب‌پور، ۱۴۰۰؛ احمدنیا و قالیباف کامل، ۱۳۹۶؛ فلک‌الدین و همکاران، ۱۴۰۰ و بلوری و همکاران، ۱۳۹۹). در کشورهای درحال توسعه بیشتر مقالات با محوریت آسیب‌های اجتماعی مادران سرپرست خانوار و بیوگی آن‌ها صورت گرفته است (Sabri et al, Dube, 2022 & 2021). در کشورهای توسعه‌یافته نیز تمرکز اصلی بر مباحث سلامت و رفاه و بیمه این زنان است (Adena et al, 2021).

بنابراین، به‌طورکلی تفسیری از بیوگی، تجربه و درک زنان بیوه به‌مثابه صرفاً بیوگی در مطالعات انجام شده سابقه ندارد. این در صورتی است که پرداختن به بیوگی به‌عنوان یک تجربه

¹ <https://ourworldindata.org/marriages-and-divorces>

انسانی متمایز می‌تواند ما را به فهم بین‌الذهانی این پدیده و دستیابی به جوهره و معنای عمیق آن نزدیک کند. زیرا تعدادی از زنان بیوه بر اثر فوت همسر هستند که در سنین جوانی (سنین کار و فعالیت) با این پدیده مواجه می‌شوند. تعداد دیگری از این زنان سرپرست خانوار (تک والد) محسوب می‌شوند؛ در کنار این مادران فرزند و یا فرزندان زندگی می‌کنند که مسائلی که مادر در نتیجه بیوگی با آن مواجه شده است، زندگی فرزند را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. گروهی دیگر از این زنان در سنین میان‌سالی همسر خود را ازدست‌داده‌اند که این زنان نیز مسائل متفاوتی متوجه آنها خواهد بود؛ تجربه عاطفی، روانی و ارتباطات آنها متفاوت و قابل تأمل است و مطالعه عمیق و توصیف شرایط آنها در وهله اول آگاهی جامعه از شرایط و تجربه این افراد را بالا می‌برد؛ سپس فهم و شناسایی چالش‌هایی که با آن مواجه‌اند را ممکن می‌سازد و امکان بررسی ابعاد مختلف و پنهان بیوگی از نگاه زنانی که این پدیده را تجربه کرده‌اند را فراهم می‌آورد.

با توجه به موارد گفته شده این پژوهش به دنبال پاسخ‌گویی به سؤال‌های زیر است:

- زنان بیوه، تجربه بیوگی را چگونه توصیف می‌کنند؟
- تجربه بیوگی نزد آنها دارای چه ابعاد معنایی مهمی است؟
- شرایط شکل‌گیری و پیامدهای تجربه بیوگی برای آنها چیست؟

پیشینه تجربی

مرور تحقیقات در مطالعات پدیدارشناسی عمدتاً بعد از گردآوری و تحلیل داده‌ها پیرامون تجربه افراد مورد مطالعه انجام می‌شود. در این مطالعه نیز چنین شد و در ادامه، برخی از مطالعات انجام شده در این حوزه به اختصار مرور شده است. البته، اغلب مطالعاتی که خواهد آمد زنان سرپرست خانوار را مورد مطالعه قرار داده‌اند و پدیده بیوگی کمتر مورد توجه آنها قرار گرفته است. مختاری و دهقانی (۱۴۰۰) در بررسی تجربه زیسته زنان سرپرست خانوار در مناسبات اجتماعی در شهر یاسوج، دریافتند که ناامنی مهم‌ترین چالش فضای زیسته این زنان، فرزندان و داشتن شغل مهم‌ترین منبع امید آنان است.

فلک‌الدین و همکاران (۱۴۰۰) با مطالعه مادران، سرپرستی خانوار و شادکامی خانواده در شهر یزد، نتایج را در قالب مفاهیم نگرش بازانديشانه، مدیریت اقتصادی زندگی، پردگریزی فعالانه، استیگمای ناشی از فرهنگ، تلاش در جهت توسعه و تعمیق روابط اجتماعی و تمرکز ویژه بر تربیت و رشد همه‌جانبه فرزندان جمع‌بندی کردند.

سفیری و عرب‌پور (۱۴۰۰) در مطالعه تجربه زیسته مادری و همسری زنان سرپرست خانوار تهرانی دریافتند که رنج مضاعف، طرد و انزوای اجتماعی (اجباری یا خودخواسته)، بازسازی هویت از مضامین محوری و مشترک زنان سرپرست خانوار است.

بلوری و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهش حمایت اجتماعی و بازتعریف هویت زنان همسر ازدست‌داده به‌مثابه مادر ساکن دو محله افسریه و عباس‌آباد تهران دریافتند که زنان همسر ازدست‌داده با قرارگرفتن در موقعیت جدید به بازتعریف هویت مادرانه خود می‌پردازند.

ملایی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۶) در بررسی تجربیات زیسته بیوه زنان از چالش‌های مرتبط با نیازهای عاطفی و جنسی دریافتند که آنها با دوگانگی ترس و نیاز برای تأمین نیازهای جنسی‌شان در جامعه مواجه‌اند و نیازهای جنسی و عاطفی پاسخ داده نشده را با عنوان مادری در برابر زنانگی توصیف کردند و شرح دادند که چگونه باورهای اجتماعی بیوه زنان را به سمت یک زندگی غیرجنسی برای حمایت از فرزندان‌شان سوق می‌دهد.

احمدنیا و قالیباف کامل (۱۳۹۶) در مطالعه خود نشان دادند زنان سرپرست خانوار در تهران بین از دست‌دادن آزادی و درگیری مجدد در روابط خانوادگی ناسالم در نوسان هستند و خارج شدن از آن برایشان دشوار است.

صادقی و همکاران (۱۳۹۵) باهدف تدوین و بررسی برازش مدل بومی عوامل فرهنگی بازدارنده ازدواج مجدد زنان سرپرست خانوار نشان دادند میانگین میزان بازدارندگی ازدواج مجدد برای عوامل اجتماعی پایین‌تر از متوسط و مضامین عدم تعادل بازار عرضه و تقاضای ازدواج مجدد و روابط آزاد بین دو جنس به ترتیب بیشترین بازدارندگی را بر میزان آمادگی ازدواج مجدد زنان سرپرست خانوار دارند و میزان آمادگی برای ازدواج مجدد در گروه زنان مطلقه به طور معناداری بالاتر از گروه زنان بیوه است. همچنین با افزایش سن زنان، افزایش

تعداد فرزندان و داشتن فرزند دختر، میزان آمادگی برای ازدواج مجدد زنان سرپرست خانوار کاهش می‌یابد. ولی تنوع محل سکونت، قومیت، تأثیری بر آن ندارد.

خسروان و همکاران (۱۳۹۲) با بررسی تجربه زنان بیوه سرپرست خانوار از تغییر نقش دریافتند که آن‌ها در این فرآیند تغییر نقش و برای تطابق سالم و مثبت با زندگی پس از مرگ همسر، علاوه بر حمایت‌های اقتصادی، نیازمند حمایت جامع خانواده و سیستم‌های رفاه اجتماعی و مراقبت سلامت اجتماعی به‌خصوص پرستاران هستند.

آدنا و همکاران^۱ (۲۰۲۳) با مطالعه پیرامون و وضعیت زنان بیوه در چند کشور اروپایی، یافته‌های خود را در قالب تفاوت بین زنان مسن بیوه و شریک زندگی آنان و ارائه تصویری جامع از رفاه در دوران بیوگی بیان کردند.

دوبی^۲ (۲۰۲۲) با مطالعه انزوا و تأثیر آن بر زنان بیوه در جوامع کم منابع منطقه بینگا در کشور زیمبابوه چنین نتیجه گرفت که زنان بیوه در برابر تصمیمات حیاتی در مورد انباشت ثروت، امکانات رفاهی اجتماعی و اقتصادی آسیب‌پذیر هستند و فعالیت‌های مورد نیاز برای رفاه مطلوب آن‌ها و فرزندانشان نیاز به مداخلات اجتماعی حرفه‌ای و اجتماعی سازمان‌یافته دارد.

سگف و همکاران^۳ (۲۰۲۱) با مطالعه روابط بیوه و مادر داغ‌دیده پس از دست‌دادن شوهر یا پسر دریافتند که برای جلوگیری از تشدید درگیری این زنان باید به‌طور مستقیم مداخله کرد.

صبری و همکاران^۴ (۲۰۲۱) با بررسی عوامل تعیین‌کننده رضایت از زندگی در خانوارهای سرپرست زن در مالزی نشان دادند منبع کنترل، دین‌داری، توانایی مالی و آسیب‌پذیری مالی عوامل مهمی در تعیین رضایت از زندگی در این خانوارها هستند.

لنته^۵ (۲۰۱۴) با مطالعه تجربه زنان بیوه، مادر و پناهنده در استرالیا نشان داد آنها با زندگی‌ای که مشخصه آن طرد اجتماعی، انگ بیوگی و فرزندپروری تنها است، چگونه روبه‌رو می‌شوند.

^۱. Adena et al

^۲. Dube

^۳. Segev et al

^۴. Sabri et al

^۵ Lenette

شلتون و نشلر^۱ (۲۰۱۰) نشان داد باید در خصوص مزایای همسران و بازماندگان شوهر از دست داده بازنگری گردد و تأمین اجتماعی به همسر، همسر سابق، بازماندگان، فرزند یا والدین کمک هزینه پرداخت نماید.

همان‌گونه که ملاحظه شد در مطالعات داخلی، مناسبات اجتماعی، شادکامی، وضعیت کلی خانوادگی، طبقه اجتماعی، هویت‌یابی و بازتعریف هویتی، تغییر نقش و تجربیات و چالش‌های زنان بیوه در ابعاد اشتغال، سلامت و ازدواج مورد بررسی قرار گرفته است. اما، آسیب‌های جنسی و به‌طورکلی تفسیری از بیوگی در میان زنان موضوع مطالعه نبوده است. در کشورهای در حال توسعه نیز آسیب‌های اجتماعی مادران سرپرست خانوار و بیوه و در کشورهای توسعه‌یافته نیز سلامت زنان بیوه و بحث بیمه‌ای آن‌ها موضوع مطالعه بوده است.

چارچوب نظری

جایگاه نظریه در مطالعات پدیدارشناسی، بعد از گردآوری و تحلیل داده‌ها است. این تحقیق نیز در فرایند اجرا، بدون مرور نظریه‌ها به سراغ داده و مصاحبه رفت و این بخش بعد از تحلیل داده‌ها نگاشته شد تا امکان فهم منسجم‌تری از پدیده مورد مطالعه فراهم گردد.

نظریه دوره زندگی یک پارادایم چندرشته‌ای برای مطالعه زندگی افراد، زمینه‌های ساختاری و تغییرات اجتماعی آن‌ها است. به طور خاص، این نظریه توجه را به ارتباط قدرتمند بین زندگی‌های فردی و زمینه تاریخی و اجتماعی-اقتصادی این زندگی‌ها معطوف می‌کند. بنابراین، یک دوره زندگی؛ به صورت توالی از رویدادها و نقش‌های تعریف شده اجتماعی که فرد در طول زمان ایفا می‌کند؛ تعریف می‌شود (Giele & Elder, 1998: 22). این رویدادها و نقش‌ها لزوماً در یک توالی مشخص پیش نمی‌روند. بلکه مجموع تجربه واقعی فرد را تشکیل می‌دهند. بنابراین مفهوم دوره زندگی متضمن پدیده‌های اجتماعی متمایز سنی است که از مراحل یکنواخت چرخه زندگی و طول عمر متمایز است. طول عمر به طول زندگی و ویژگی‌هایی اطلاق می‌شود که ارتباط نزدیکی با سن دارند؛ اما در زمان و مکان کمی متفاوت هستند. در مقابل، دیدگاه دوره زندگی اهمیت زمان، زمینه، فرآیند و معنا را در رشد انسان و زندگی خانوادگی توضیح می‌دهد.

^۱. Shelton & Nuschler

(Jones, 2016). بنابراین، افزایش سن و تغییر رشد، فرایندهای مستمری هستند که در طول زندگی تجربه می‌شوند. به این ترتیب، دوره زندگی منعکس‌کننده تلاقی عوامل اجتماعی و تاریخی با زندگی‌نامه شخصی و توسعه است (Elder et al, 2003). افراد پس از ازدواج انتظار فوت شریک زندگی خود را ندارند و پس از وقوع این اتفاق پاسخ به مرگ توسط همسر بازمانده ممکن است سازندگانی نداشته باشد و در ابتدا ناسازگار باشد.

طبق نظریه‌های غم و اندوه، فوت همسر نیز مانند هر مرگ دیگری، نیاز به یک دوره سازگاری مجدد دارد. الگوی غم و اندوه بخشی از این سازگاری مجدد را از طریق اصطلاحات انکار، خشم، چانه‌زنی، افسردگی و پذیرش رقم می‌زند. در مراحل، این الگو چنین تشریح می‌شود که مرحله اول انکار است که سیستم دفاعی سازگاری بیان می‌شود. مرحله دوم، معمولاً زمانی است که فرد متوجه می‌شود به انکار نمی‌تواند ادامه دهد و این خشم را به همراه می‌آورد. در این مدت، خشم می‌تواند ناشی از احساس بی‌عدالتی باشد. سومین مرحله چانه‌زنی نام دارد که در آن فرد تلاش می‌کند تا چیزی را به جای شخص مفقود شده قرار دهد. مرحله چهارم افسردگی است که در آن واقعیت ازدست‌دادن به طور ملموس تر رخ می‌دهد. این باعث احساس غم و اندوه و درد می‌شود و می‌تواند به مقداری انزوای اجتماعی بیانجامد. آخرین مرحله پذیرش است و طی آن شخص می‌پذیرد اتفاق افتاده و اوضاع اکنون چگونه است. در این مرحله، فرد قادر است فصل جدیدی را شروع کند و زندگی را بدون آنچه ازدست‌رفته است، ادامه دهد (Kubler-Ross, 1997).

در نظریات فمینیستی به تعبیر وود^۱، مفهوم پدرسالاری یا مردسالاری از مفاهیم کلیدی است؛ یعنی سلطه‌ای که به وسیله پدران به خانواده تحمیل می‌شود. لذا ارزش‌های بر پایه نهادها و نظام‌های پدرسالار، منعکس‌کننده تجربه‌ها، ارزش‌ها و علایق مردان به‌عنوان یک گروه و محافظ حق انحصاری آن‌ها است (مهدی‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۱۹). همچنین وی بر این باور است که برخلاف جنس که ویژگی فردی را در برمی‌گیرد؛ جنسیت به آن مفاهیمی اشاره دارد که بر ساخته موازین اجتماعی است و بدون آن‌که ویژگی فطری به حساب آید، بر آن‌ها تحمیل می‌شود. همچنین

1. Wood

برخلاف جنس که قطعی و دائمی است؛ جنسیت از فرهنگ‌ها و باورهای عمومی نشأت گرفته و یک فرهنگ مجزا، سیال، ناپایدار است و برای تغییر مستمر در نظر گرفته می‌شود. نظریه پردازان فمینیسم روشن می‌سازند که جنسیت به طور عمیق در روابط اجتماعی افراد نهفته است و روابط ساختاری بین زنان و مردان را تشریح می‌کند. به طور مثال؛ در حالت کلی جامعه انتظار دارد مردان گستاخ و زنان مؤدب باشند؛ مردان مستقل و زنان روابط خود را بر اساس آن سازگار کنند؛ مردان قوی و زنان ضعیف باشند؛ مردان آگاه و فعال و زنان دقیق و عقیف باشند؛ مردان بر احساسات خود غلبه کنند و زنان عاطفی و پراحساس باشند. این انتظارات عمومی جامعه، نمونه ماهیت فرهنگی جنسیت است (پیشگامی فرد و قدسی، ۱۳۸۹). بنابراین، در جوامعی که مردسالاری حاکم باشد و دیدگاه‌های موجود نسبت به زن چنین مطرح شود، زنان هنگام ازدست‌دادن همسر نه تنها فقدان عاطفی عمیقی را تجربه خواهند کرد؛ بلکه فرهنگ مردسالاری بسیاری از ابعاد زندگی آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

تنهایی وجودی شرایط روحی‌ای را شامل می‌شود که فرد احساس دلهره آنی داشته باشد. چیزی شبیه به هشدار کوتاهی اما گذرا که می‌آید و می‌رود و در فاصله این حس کردن‌های کوتاه اما عمیق، این تنهایی به زندگی روزمره ما بازمی‌گردد. همچنین آگاه شدن و رویارویی با تمامی این احساسات و تنهایی‌ها بسیار اضطراب‌آور است. در تنهایی وجودی فرد احساس غربت نموده و فکر می‌کند که در جای امن و آرامی قرار ندارد. زمانی که این حالت به فرد دست دهد، اشیاء از مفهوم خود تهی شده و وی احساس می‌کند دیگر با جهان اطراف خویش رابطه‌ای ندارد و جهان معنای امن خود را در نگاه وی از دست می‌دهد و فرد خودش را تنهای تنها حس می‌کند (یالوم، ۱۳۹۴: ۴۹۶). در زمانی که زنان با پدیده بیوگی مواجه می‌شوند و به نوعی از زندگی روزانه خود محروم می‌شوند؛ آگاهی آنان از تنها بودنشان در جهان در وجودشان ترسی فراموش‌نشده‌ای ایجاد می‌کند و تجربه کردن این تنهایی منجر به خودآگاهی آنان می‌شود که می‌تواند روابط آن‌ها را برای همیشه تحت تأثیر قرار دهد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر در پی این بود که بیوگرافی را از دید زنانی که آن را تجربه کرده‌اند، کشف و تفسیر نماید. دسترسی به عمق معنایی و تجربیات افراد مستلزم استفاده از رویکرد کیفی است. از آنجایی که هدف این پژوهش تفسیر تجربه بیوگرافی از دیدگاه زنان است، پدیدارشناسی^۱ به عنوان راهبرد اجرای پژوهش انتخاب شد. در اینجا از پدیدارشناسی متعالی^۲ یا توصیفی^۳ استفاده شده است؛ هدف این نوع پژوهش، توصیف صریح و شناسایی پدیده‌ها است، آن گونه که در موقعیتی خاص از سوی افراد ادراک می‌شوند (Vanderstoep, 2009). محقق در این روش به دنبال کسب فهم جدیدی از جهان زندگی از طریق واکاوی و بازنگری تجارب متداول و بدیهی و آشکارسازی معانی جدید یا مغفول مانده است. برای دستیابی به این هدف، جهان و پدیده‌های آن نه به عنوان واقعیتی جدای از انسان بلکه صرفاً آن گونه که افراد آنها را تجربه می‌کنند، مدنظر است (Polkinghorne, 1983).

مشارکت‌کنندگان از طریق نمونه‌گیری هدفمند و همگون انتخاب شدند. بنابر پدیدارشناسی بودن روش تحقیق از مصاحبه‌های عمیق با میانگین زمانی حدود ۲ ساعت استفاده شد و مصاحبه‌ها تا سرحد اشباع ادامه یافت. افرادی که بر این اساس انتخاب می‌شوند باید تأمین‌کننده اطلاعات لازم برای پاسخ به پرسش‌های پژوهش باشند (Maxwell, 1996). با ۵ نفر از زنانی که در جوانی همسر خود را از دست داده بودند، مصاحبه شد. برای انتخاب مشارکت‌کنندگان، ابتدا از نمونه‌گیری در دسترس، دو نفر که از اقوام نزدیک بودند انتخاب و سپس سراغ سه نفر دیگر رفتیم. برخی از این زنان مستقل و اجتماعی بودند و بعضی بعد از بیوگرافی منزوی و اجتماع‌گریز شده بودند. بعد از مواجهه با این پدیده، زندگی آنها بسیار تغییر شکل داده بود. برخی بعد از ۵ سال از فوت همسر هنوز موفق به مدیریت این وضعیت نشده بودند. در نقطه مقابل، فرد دیگری با وجود ۵ فرزند، به شیوه کاملاً مستقل وضعیت خود را مدیریت کرده بودند.

1. Phenomenology

2. transcendental phenomenology

3. Descriptive phenomenology

سؤال‌های مصاحبه در قالب ترکیبی شامل نیمه‌ساختاریافته و باز انجام شد. با اجازه مشارکت‌کننده‌ها، صدای آن‌ها ضبط شد و مصاحبه‌گر قبل از مصاحبه با توجه به اهداف تحقیق، فهرستی از سؤال‌های مصاحبه را تهیه کرده و با کمک آن مصاحبه‌ها را انجام می‌داد. مصاحبه توسط نگارنده خانم انجام شد. در طی مصاحبه با توجه به شرایط مشارکت‌کننده و پاسخ‌ها، سؤالاتی به سؤال‌ها اضافه یا کم شد و محدودیتی در ترتیب آن‌ها وجود نداشت. در مصاحبه‌های اول بیشتر از پاسخ‌های مشارکت‌کننده سؤال طرح می‌شد و طراحی سؤالات در حین مصاحبه اتفاق افتاد. سؤالات اولیه، نقشه راه رسیدن به اهداف را سهل‌تر می‌کرد.

برای تحلیل داده‌ها از تکنیک تحلیل مضمون استفاده شده است. بعد از هر مصاحبه، در همان روز داده‌ها پیاده‌سازی می‌شد. متن اولیه برای تحلیل بعدی آماده می‌شد. ابتدا کدگذاری‌های باز توسط محقق انجام گرفت که طبق گفته‌های مشارکت‌کنندگان هر بخش که قابلیت کدگذاری داشت در آن‌جا کد قرار گرفت. سپس طبق چندین کد مفهوم‌سازی انجام شد. از روی مفاهیم مشترک خرده مضمون استخراج شده و در نهایت طبق اشتراکات، مضامین اصلی کشف شد. اعتبارپذیری از روش تبادل نظر با هم‌تایان، تأیید مشارکت‌کننده و کنترل اعضا صورت گرفت. رعایت اصل گمنامی مشارکت‌کنندگان با اطلاق نام مستعار، صداقت در مسیر پژوهش و ارائه نتایج از مهم‌ترین مؤلفه‌هایی است که در پژوهش حاضر مورد توجه محقق بوده است. از آن‌جایی که یادآوری تجربیات این زنان گاهی آن‌ها را آزرده‌خاطر می‌کرد و اصولاً این زنان روزهای سختی را از لحاظ روحی سپری کرده بودند، قبل از انجام مصاحبه با یک روان‌شناس بالینی در مورد نحوه برخورد و سؤال پرسیدن از آنها مشورت شد و سؤالات مصاحبه به تأیید ایشان می‌رسید. در طی مصاحبه دائماً به مشارکت‌کنندگان تأکید می‌شد که هرکجا سؤالات شمارا آزار می‌دهد بگویند تا ادامه ندهیم و فایل‌های صوتی از مصاحبه‌ها با رضایت خود آنان ضبط شد و سعی گردید مصاحبه‌ها در شرایط آرام و مساعد آنها انجام گیرد.

معرفی مشارکت‌کنندگان (افق‌سازی)

الهام: خانه‌دار است و همسر خود را در سن ۳۴ سالگی بر اثر ابتلا به سرطان از دست داده است؛ در آن زمان دارای دختر ۳ ساله بود. می‌گوید پس از فوت همسر، دخترش مهم‌ترین انگیزه ادامه

حیات برای او بوده و معتقد است فوت همسر هرچند بسیار سخت و دردناک بوده و آسیب‌های روحی بسیار زیادی در وجودش به‌جای گذاشته است، اما او توانسته بعد از فوت همسر استقلال خود را به‌دست آورده و به کسب مهارت‌هایی بپردازد که به گفته خودش شاید اگر همسرش در قید حیات بود، هیچ‌گاه آنها را نمی‌آموخت. او از احساس عدم امنیت روحی و محیطی پس از فوت همسرش سخن می‌گوید و بر این باور است که پس از بیوه شدن، نگاه بسیاری از افراد نسبت به او تغییر کرده و به راحتی گذشته نمی‌تواند به افراد پیرامون اعتماد کند.

خدیجه: دارای ۵ فرزند است که در سنین جوانی همسر خود را از دست داده است. او پس از آن با فشارها و آسیب‌های روحی و روانی زیادی مواجه بوده و در اوایل به بیماری روانی مبتلا شده که وی را دچار از کار افتادگی کرده است. او بر این باور است تنها معجزه الهی باعث شده تا داروهای اعصابش را کنار گذاشته و در سلامتی به پرورش فرزندانش بپردازد. اکنون فرزندانش همه ازدواج کرده‌اند و از خرسندی‌اش در مورد کنار آمدن با فوت همسرش می‌گوید. اما معتقد است هیچ‌گاه فقدان عاطفی فوت همسر برای وی عادی نشده و همچنان گاهی به سوگواری برای همسرش می‌پردازد. از کلمه بیوه متنفر است و معتقد است این کلمه بار قربانی بودن و انگ را با خود دارد. تغییر نگاه و رفتار زنان اطراف بعد از فوت همسرش برای او ناخوشایند و غیرقابل درک بوده است. با وجود اعتقاد شخصی به لزوم ازدواج مجدد، اما به دلیل وجود فرزندانش و نگرانی از آسیب رسیدن به آنها تن به ازدواج مجدد نداده است.

مینا: نسبت به دیگر مشارکت‌کنندگان مدت زمان کمتری از فوت همسرش گذشته است و به تبع سوگ بیشتری در اثنای سخنانش دیده می‌شود. او دو فرزند (یک دختر و یک پسر) دارد. بزرگ‌ترین چالش‌های بعد از فوت همسر را با پسرش تجربه کرده است. بخش عمده‌ای از محنت وی مدیریت رابطه او با فرزند پسرش است. از مشاهدات ظاهری و سخنان او چنین برداشت می‌شود که همچنان در سردرگمی پس از سوگ به‌سر می‌برد. پس از فوت همسر منزوی شده و کمترین ارتباط را در این ۵ سال با محیط خود داشته است و محدودیتی که پسرش بعد از فوت همسر به او تحمیل کرده و صدمه‌های روانی و بعضاً جسمانی که بر وی روا داشته، آزارش می‌دهد.

ناهِید: دارای دو فرزند پسر است که پس از فوت همسر و ازدواج فرزند اولش، بر اثر نگاه‌های سنگین اطرافیان و عدم راحتی در پوشش و رفتار، مهاجرت کرده تا به گفته خودش در آرامش و زندگی کند. اظهار می‌دارد که بعد از بیوگی و تا زمانی که در یزد زندگی کرده، نگاه‌های سنگین اطرافیان به او اجازه پوشیدن لباس‌های رنگ روشن و روشن کردن رنگ مو را نمی‌داده است. اما پس از مهاجرت به شهری دیگر، آزادانه زندگی می‌کند و رفتارها و سنگینی نگاه اطرافیان را با خود به همراه ندارد. وی معتقد است جامعه سنتی اطرافیان در یزد، بر عدم ازدواج مجدد زنان بیوه تأکید دارد و دیدگاه کاملاً متفاوتی را در شهر دیگر مشاهده کرده است. می‌گوید برای زنانی که در جوانی با پدیده بیوگی مواجه می‌شوند؛ ازدواج مجدد ضروری است.

فرزانه: پس از فوت همسر دچار بیماری جسمی و روانی شده است. با گذشت ۲۲ سال از این واقعه داروهای ضد افسردگی و آرام‌بخش مصرف می‌کند. خانواده همسرش بعد از فوت همسر، او و دو دخترش را با سخت‌ترین شرایط مالی و روحی مواجه کردند و از شرایط سخت مالی و دشواری بزرگ کردن دو دختر در نبود همسر می‌گوید. پس از بیوگی، در جوانی، نگاه افراد جامعه و به گفته خودش سنگینی نگاه افراد کوچک و بازار اجازه پوشیدن لباس نو و روشن کردن رنگ مو را به او نمی‌داده است. او می‌گوید: «بیوه بودن تو محله گناه».

یافته‌های پژوهش

مرحله تعلیق از قضاوت^۱ اولین مرحله و درعین حال مهم‌ترین مفهوم در روش هوسرلی^۲ محسوب می‌شود. پژوهشگر باید در نقطه شروع خود را رها نماید و بپذیرد که شناخت از امر متعالی در این مرحله امکان‌ناپذیر است و تظاهر به دانستن پیش‌داوری صرف است (Creswell, 2007). پیش‌زمینه ذهنی بسیاری از افراد جامعه نگاه قربانی داشتن به زنان بیوه است. لذا با توجه به تجربیات زیسته و طرح‌واره‌های ذهنی محققان، پیش از ورود به پژوهش، پیش‌فرض‌های خود را موقتاً کنار گذاشته و با دیدگاهی آزاد و به‌دور از ذهنیت پیشین به مطالعه و تحلیل داده‌ها پرداخته شده است.

^۱ Epoche

^۲ husserl phenomenology

داده‌های حاصل از مصاحبه با زنان بیوه مشارکت‌کننده، پیاده‌سازی و در قالب تحلیل تماتیک، کدگذاری و تحلیل شد. ابتدا به هر بخش از اظهارات دارای معنای مرتبط باهدف تحقیق، یک مفهوم یا کد اولیه اطلاق شد. به تدریج مفاهیم و کدهای با فضای معنایی مشابه آشکار شد. سپس مفاهیم مشابه در قالب واحدهای معنایی مشترک دسته‌بندی و یک کد انتزاعی‌تر به آنها داده شد. مضامین و دسته‌های معنایی دارای مفهوم مشترک، مضامین یا تم‌های اصلی را شکل می‌دهند. بر این اساس، مفاهیم در ۵ مضمون اصلی شامل تجربه تنش روانی، تجربه پیشنهادهای ناهنجار همراه با بدگمانی، درماندگی اقتصادی، تعاملات اجتماعی مخاطره‌ساز و توسعه فردی دسته‌بندی شد. نهایتاً تجربه اصلی و مشترک مشارکت‌کنندگان به عنوان پختگی در بحران بازشناسی شد. در ادامه ۵ مضمون اصلی با استناد به شواهدی از تجربه زیسته مشارکت‌کنندگان در قالب اظهارات آنها آمده است.

Table 1. Main Themes and Sub-Themes

Main Themes	Concepts and Sub-Themes
Widowhood as Psychological Tension	Bitter and harsh experience, inability to perform daily activities, hardship of loneliness, emotional loss, feeling of loneliness, disbelief, child's neglect, concern for child's upbringing, increased responsibility burden, tension with child, child's violence, grief of loss, pressure of single-parent role.
Experiencing Abnormal Proposals with Suspicion	Exploitation by strangers, misjudgment by acquaintances, establishment of unconventional relationships by men, heavy gazes from others, stigmatization, negative views from women, hiding from strangers, gossip, imposition of a masculine role, differences in perception, fear of people's judgment, taboo of remarriage in children's perspective.
Economic Helplessness	Lack of financial support from family, no insurance benefits, job loss, unemployment, financial constraints, financial problems, lack of resources, financial support, employment concerns.
Risky Social Interactions	Feeling secure in an apartment, lack of trust in repair services, feeling unsafe in public spaces, loss of trust, interaction with in-laws, harm from in-laws, distancing from relatives, feeling like a burden, staying at home,

	sympathy from others, lack of social security, absence of support, social withdrawal.
Opportunities for Personal Growth	Independent livelihood, personal income, responsibility-taking, managing personal affairs alone, gaining more power, controlling and managing the current situation, financial independence.

بیوگی به مثابه تنش روانی

اولین و فراگیرترین مضمون کشف شده از مصاحبه با زنان، تجربه بیوگی به مثابه تنش و فشار روانی است. این مضمون شامل خرده مضامینی چون رنج فقدان همسر و فشار نقش ناشی از تک والدی است و به آسیب و اختلالات روان‌تنی اشاره دارد که در شرایط حاد آن به مصرف دارو نیز می‌رسد. اولین و بلافاصله‌ترین تجربه این زنان، درد فقدان است که در وجودشان ایجاد می‌شود و روح آنها را دچار تشویش کرده است. به نحوی که در موارد حاد، آنان را از انجام امور روزمره خود باز داشته است. آن‌ها حتی چندین سال پس از فوت همسرشان نیز این فقدان عاطفی را با خود به همراه دارند. تنشی که زنان همسر ازدست‌داده دارای فرزند با آن مواجه‌اند، دوچندان است؛ ایفای نقش تک والدی است که باعث شده آنها بعد از فوت همسرشان به تنهایی بار زندگی و تربیت فرزندان را به دوش بکشند. برخی دچار تنش عمیقی با فرزندان‌شان می‌شوند و نقش مادری و سازماندهی خانواده روان آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

"مادرم اومد با دوتا بچه کوچک برم داشت بردم دکتر. دکتر گفته بود اگه می‌خوایش باید پارچه‌های سیاه رو بکنید و دیگه نمی‌ذاری بره قبرستون، نمی‌ذاری بره بیمارستان. یعنی اونقدر بد شده بودم می‌خواست بستریم کنه. مادرم گفت نمی‌خواد بچه‌هاش دق مکن [میکنن] اقدر [انقدر] سینم درد گرفته بود و هیچ کدومشون [اقوام همسر] نگفتن چشه بعد قرص‌ها که می‌خوردم همش خواب بودم می‌اومدن. ببینم مردم یا زنده تا مدت‌ها بعد می‌اومدن بالا سرم ببینم مردم یا زنده" (فرزانه).

"خونه جدید که اومدم، او [پسرشون] پایینه خو [که]، کلاً انگار که او جدا بود. من حالا ناراحت بودم. هی باهاش حرف مزدم [می‌زدم] ولی انگار که قهر باشه با ما این طوری بود. دو، سه بارم رفتم مشاور اینا ولی مگفتن [می‌گفتن] باید خودش بیاد بهش مگفتم

[می‌گفتم] بیا برم [بریم]. مگفت من تا وقتی که خودم نخوام هرکی هرچی بگه من فرار نی [نیست] قبول کنم [با صدایی لرزان و حالت اضطرابی دستان] "(مینا). بنابراین، آنچه بیش از همه به یاد می‌آورند، تجربه روانی است که بعد از دست‌دادن همسر و شروع زندگی در برهوت بی‌سرپرستی تجربه می‌کنند. ترومای ناشی از فشار روانی، مهم‌ترین بخشی از تجربه زیسته این زنان بود که به یاد می‌آوردند و مرتب از آن صحبت می‌کردند. هرچه زمان می‌گذرد، فشار روانی پذیرفته شده و با آن کنار می‌آیند و به تدریج آن را مدیریت می‌کنند. اما هنجارهای اجتماع سراغ آنها می‌آید.

تجربه پیشنهادات ناهنجار همراه با بدگمانی

بیوه‌گی اثرات خود را در تعاملات با اطرافیان نیز به رخ می‌کشد. آنچه بیش از همه آزاردهنده است، طمع‌ورزی و تلقی زنان بیوه به عنوان موضوع روابط ناهنجار است. تلقی گرسنگی و مضیقه جنسی از همان ابتدا خود را نشان می‌دهد و این‌که حتماً باید کسی بالای سر زن باشد. زنان بیوه به سوء استفاده‌هایی در محیط زندگی اشاره کرده‌اند که تنها مربوط به غریبه‌ها نبوده، آشنایان و در برخی از موارد حتی خانواده فرد را نیز دربر می‌گیرد. سوء استفاده در مسائل مالی تا اصرار بر برقراری رابطه جنسی را شامل می‌شود. بخشی از این سوء نظرها در نتیجه هنجارهای جامعه اتفاق می‌افتد. زنانی که چندسال از فوت همسرشان می‌گذشت از نگاه سنگین و به اصطلاح خودشان بدی که افراد جامعه به آنها داشتند، می‌گویند. آنها معتقد بودند بعد از مواجهه با پدیده بیوه‌گی، نگاه افراد جامعه چه مرد و چه زن نسبت به آنها تغییر کرده و حتی در برخی از موارد اظهار داشتند که از نگاه فراتر رفته و حتی به فرد انگ‌های نامناسب، زده می‌شد و این رفتار هم در فامیل و همسایگان و هم در آشنایان دور مشاهده می‌شد که حتی در بعضی از موارد موجب قطع ارتباط با آن فرد شده است. آسیب‌هایی که از طریق محیط اجتماعی به زنان بیوه منتقل می‌شود یکی از گسترده‌ترین دامنه‌های آسیبی است که متوجه آنان است. دیگر موردی که آنها به آن اشاره کردند نابرابری جنسیتی است که محیط اجتماعی برای آنها تحمیل کرده و

اصطلاح کارهای مردانه یا مکان‌های مردانه، بسیار زیاد از آنها شنیده می‌شد و حضور در این محیط‌ها برایشان سخت و در مواردی آسیب‌زا بوده است. زنان بیوه‌ای که با جوامع و شهرهای دیگر در ارتباط بودند، سنتی بودن شهر یزد و تفاوت فاحش آن با شهرهای دیگر در نوع نگاه و به زنان همسر ازدست‌داده از موارد پررنگی است که در صحبت‌هایشان به آن اشاره کردند و در سطوح بالا این تفاوت حتی باعث مهاجرت آنها به شهر دیگری نیز می‌شود. در نوع نگاه آنها به ازدواج مجدد زنان بیوه نیز نگاه‌ها در فرهنگ‌های مختلف متفاوت بسیار دارد. در جامعه ما هنجارهای گسترده‌ای به زنان بیوه تحمیل می‌شود که از پوشش و شکل ظاهری بعد از فوت همسر تا مباحث اساسی‌تری چون ازدواج را دربر می‌گیرد. تعدادی از آنها جبهه تندی نسبت به ازدواج مجدد داشتند و بعضاً بیان کردند فشارهای جامعه و فرزندانشان و مورد پذیرش نبودن ازدواج مجدد زنان بیوه بین مردم یزد باعث شده تا آنها بعد از فوت همسر دیگر ازدواج نکنند.

"یه برخورداری دارن که می‌فهمم این برخوردارشون مشکل‌زا. مفهمیدم که این برخوردارشون خـش [خوب] نیست. دوست نداشتن که من بگم بخندم تو رو شوهرشون. شوهرشون تحویل مگرفتن [می‌گرفتن] ولی خوداشون نه. مفهمیدم که چون من مرد بالا سرم نی [نیست] این برخوردارا رو مکنن [میکنن]. تا به خدا فامیل خودمون [با تأکید زیاد] اصلاً با من قطع رابطه کرد، فامیل خودم نزدیک نزدیک! منم گفتم من دیگه نرم [نمی‌رم]. الان دیگه فقط گاهی تلفنی باهاش صحبت می‌کنم." (خدایچه)

ناهدید بانویی که در نتیجه فشارهایی که جامعه سنتی به او آورده و برای آزادانه زیستن و اشتغال با وجود مخالف فرزندانش تصمیم به مهاجرت به یکی از شهرهای شمالی ایران گرفته:

"دختر دوستم [شمالی بود] گفت چرا ازدواج نکردید. گفتم درگیر بچه‌ها بودم و بهش فکر نکردم. او گفت اخه برای چی؟ و مامانش بهش گفت که تو یزد این جور چیزیه و به نظرم یزد فرهنگش با ایجا فرق مکنه. اون دختر به من گفت که: انشااا... بابام همیشه زنده باشن. ولی به نظر من اگر که من باشم حتی مامانم، حالا هرکی. مگم بلافاصله بعد از این که چیز شد. بلافاصله ازدواج کنن."

فرزانه، می‌گوید:

یادم نمره که من همیشه جایی که مخواستم برم مادروم رو میگفتم [می‌گفتم] بیا اینجا با هم برم [بریم] که اگر من چادور نو سر مکنم [می‌کنم] یا کفش نو پا مکنم، حتماً مغازه‌دارا چپ چپ نگاه مکردن [می‌کردن] و پیچ پیچ مکردن [می‌کردن] که حالا این داره کجا مره [می‌ره]، کجا رفته، کجا می‌آد. همه حرکات و رفتار من زیر ذره‌بین بود. یه دوست داشتم اونم بیوه بود، میگفت بیوه بودن تو محله گناهه چون همه یجوری مخان [می‌خوان] بدستش بیارن.

واماندگی اقتصادی

واماندگی اقتصادی نشان‌دهنده تنگناهای مالی است که زنان بیوه بعد از فوت همسر با آن مواجه شدند. این مضمون شامل خرده‌مضامین عدم وجود منابع، حمایت مالی، دغدغه اشتغال و فشارهای اقتصادی است. یکی از مشکلاتی که زنان بیوه به‌شدت با آن درگیرند، دغدغه معیشت و تأمین نیازهای مالی خود و خانواده است. به‌خصوص در ماه‌ها و حتی سال‌های اولیه فوت همسرشان که هنوز بیمه شوهرشان به آنها پرداخت نمی‌شد و تا زمانی که آنها از بیمه دریافتی داشته باشند. زنانی که شاغل نیستند با مشکلات و تنگناهای مالی شدیدی روبه‌رو می‌شوند. دیگر موردی که در این‌جا به آن می‌توان اشاره کرد عدم حمایت مالی خانواده زنان بیوه از آنها بود. زنان بیوه‌ای که تا قبل از فوت همسر خود شاغل نبوده‌اند، بعد از مواجهه با این پدیده به دلیل مشکلات اقتصادی و بعضاً مشکلات روحی و اصطلاحاً مشغول بودن خویش، اشتغال یکی از دغدغه‌های اصلی آنها است که خصوصاً با وجود داشتن فرزند و نقش تک‌والدی، آنها را با معضلات جدیدی از جمله پیدا کردن شغل موردعلاقه و متناسب، نگهداری فرزند و اداره امور دیگر مواجه می‌کند که در مواردی گروهی از آنها بخشی از اموال خود را برای رفع نیازهای مالی به فروش می‌گذارند.

"دیدم خیلی دست و بالم خالیه. هیچی‌ام ندارم. یخورده اسباب اثاثیه اتوبوس تو خونمون بود. تو انباریمون بود. اینا رو برداشتم و کردم صندوق عقب ماشینم. پسر خالم صافکار بود. رفتم در مغازش گفتم اینا رو برمداری [می‌خری] به من پول بدی. برداشت و پول

داد و این جوری خرج بچه‌ها رو دادم تا چند ماه تا بیمه‌ام درست شد. بعدشم سه تا سرویس مدرسه می‌بردم. با پولشم خرج بچه‌ها رو در می‌ورددم. اینه که من گلیم خودمو از آب کشیدم". (خدایچه)

"خیلی خیلی اذیتمون مکردن [می‌کردن] خیلی اولش که همسرم فوت کرده بود تا خواست کار حقوق و اینا درست شه، خیلی در مضیقه بودم. دخترم آنفولانزا گرفته بود و ۸ الی ۹ سالش بود و ندا هم سوم، باباش رفت تو ۷ سال نیمه اول بود زودی رفت مدرسه. خلاصه بچه مریض بود و من اومدم براش آش پختم. گوشت نداشتم بکنم تو آش. خیلی ناراحت بودم. برگ شلغم و برنج گذاشتم کردم سوپ برای بچه‌ها". (فرزانه)

تعاملات مخاطره‌ساز اجتماعی

این مضمون شامل خرده‌مضامینی چون عدم امنیت اجتماعی، فقدان حمایت، دوری‌گزینی از اجتماع، القای حس ترحم است. بسیاری از زنان بیوه در شرایط و مکان‌های مختلف در تعامل با جامعه اجتماعی احساس عدم امنیت دارند و از آن‌جایی که اکثریت، تنها یا با فرزندان خود زندگی می‌کنند؛ این فقدان پررنگ‌تر احساس می‌شود. در مرتبه بالاتر برخی از زنان همسر از دست‌داده با توجه به بازخوردهایی که از جامعه می‌گیرند دچار عدم اعتماد اجتماعی می‌شوند و این بی‌اعتمادی خود باعث ایجاد حس ناامنی در آنها شده است. عدم امنیت به‌خودی‌خود بسیاری از رفتارهای این زنان را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد و در بسیاری از مسائل زندگی مانند انتخاب مسکن آنها را با مشکلات فراوانی مواجه می‌کند. زنان بیوه به دلیل از دست‌دادن ناگهانی شریک زندگی خود به نقل از خودشان به یک‌باره حامی زندگی‌شان را از دست می‌دهند و توقع می‌رود از خانواده خویش و همسر و بیمه حمایت شوند که در بسیاری از موارد این حمایت اتفاق نمی‌افتد و خصوصاً در زمینه اقتصادی این زنان را با مشکلات عمده‌ای روبه‌رو می‌کند. بعد از مواجه با پدیده بیوگی دچار فشارهای شدید روحی و روانی شده که یکی از عوامل مهم تشدیدکننده این آسیب‌ها و فشارها بازخوردهایی است که از افراد جامعه می‌گیرند. در شکل حاد این قضیه برخی از این زنان خود را از اجتماع کنار می‌کشند و در جمع‌های فامیلی، مهمانی‌ها و حتی سفر حضور پیدا نمی‌کنند. زنان بعد از فوت همسرشان به شدت به یک حامی نیاز دارند

که چه از لحاظ مالی و چه در مسائل زندگی به آنها کمک کند و با وجود این که بسیاری از این زنان درباره عدم حمایت خانواده و اطرافیان گفتند و بسیار از این اتفاق ناراضی بودند؛ اما در حاشیه این امر بیوگان معتقد بودند که هرچند که تعداد این حامیان محدود بود؛ ولی در بسیاری از امورات زندگی به آنها کمک کرده‌اند. احساس ترحم و دل‌سوزی از پرتکرارترین مضامینی بود که زنان بیه به آن اشاره می‌کردند و با آن مواجه بودند. خصوصاً اظهار می‌کردند که در میان زنان این حس ترحم بیشتر به چشم می‌خورد.

"من می‌خواستم خونه پیدا کنم. سر خونه پیدا کردن، خود خدا می‌دونه که چقدر اذیت شدم. بنگاهم یه جاییه که به هر حال همه طور آدمی توش هست. حالا نخوایم قضاوت کنیم. محیط قشنگی نیست. یه محیطیم هست که خوب مردونه تره. بعد خدا مشاهده شده بود من می‌خواستم صبح برم با بنگاهی خونه ببینم. خونه‌ای که کسی توش نیست. من باید اینو بذارم بغل دستم ببرم باهاش خونه ببینم. حالا بغل دست من و تو خیابونو می‌گی هیچی اوکی. به هر حال کاری باهات نداره. خیلی احساس خطر نداری. حس خوبی شاید نداری. ولی احساس خطر نمی‌کنی. ولی توی خونه‌ای که درش بسته و تو داری می‌ری همه جای خونه رو ببینی تا دستشویی توالت، تو اتاق خواب و می‌ری با یه مرد غریبه ببینی، چه حس بدی داره؟! گوشیمو می‌زارم روی ۱۱۰ می‌گرفتم دستم. حالا این اتفاق نیفتاد برا ما ولی خوب احتمالش رو می‌دادم. ۱۱۰ رو می‌گرفتم و گوشیمو می‌گرفتم دستم این جوریه که حالا اگه یه اتفاق افتاد. می‌تونم زنگ بزنم حداقل جنازمو از خونه ببرن بیرون! بحث امنیت خیلی مهمه. من شده تا حالا صد بار اتفاق افتاده که شب می‌خواستم پیام خونه یه ماشینی افتاده دنبالم. اصن یه بار زنگ زدم به ۱۱۰. هرچی رفتم هرچی می‌خواستم بیچونممش. نمی‌خواستم تا در خونم بیاد که خونمو یاد بگیره. مجبور شدم رفتم پایین تر از سوپری که تاریک نبود و چهار نفر آدم بودن و ایسادم قفل در و زدم و اینام همچنان پشت سرم وایساده بودن. زنگ زدم ۱۱۰ بعد از چهار بار زنگ زدن به ۱۱۰ بعد از ۲۸ دقیقه. تازه ۱۱۰ که اومد جرأت کردم از ماشین پیاده شم

بگم آقا اینا دنبال من بودن. بعدم قبول نمی‌کردند که دنبال من بودن. اینم از نمونه‌های ناامنی توی این جامعه!" (الهام)

"همون اوایل یه ۹ میلیون چون که اون تقصیر داشت به ما پول داد. این ۹ میلیونو گرفتن خودشون گذاشتن تو بانک به نام خودشون که بچا وقتی بزرگ مشن که سن تکلیف مرسن [میرسن] بهشون بدن. ما هرچی بهشون گفتم بدت [بدین] خودمون یکاریش مکنیم [می‌کنیم]. مخواستم [می‌خواستم] تهرون خونه بخرم به پدر شوهرم که گفتم داد و بیداد که کی مره تهرون خونه بخره. پول که گذاشتن تو بانک روز به روز از پول کم شد." (خدیجه)

مینا می‌گوید:

"فقط یکبار به اصرار دوستم اونم چون خودشم طلاق گرفته بود رفتم اصفهان. دیه [دیگه] تو این ۵ سال هیجا نرفتیم".

فرصت رشد فردی

فرصت رشد فردی به‌عنوان آخرین مضمون اصلی حاصل از استنتاج مفاهیم نشان می‌دهد، چگونه بیوگی در کنار چالش‌ها، فقدان‌ها و آسیب‌های عمیقی که ایجاد می‌کند در زمینه‌های گوناگون به رشد فردی زنان هم کمک می‌کند. این مضمون شامل خرده‌مضامین؛ استقلال مالی، انگیزه ادامه حیات، ادامه تحصیل، نیاز به استقلال فردی و خوداتکایی است. آن‌ها زمانی که با پدیده بیوگی مواجه می‌شوند و با مشکلات و آسیب‌های فراوانی دست‌وپنجه نرم می‌کنند، بعضاً برای مواجهه با مسائل و کمک به خویشان تصمیم به ادامه تحصیل می‌گیرند و حامی خویش می‌شوند. لابه‌لای تک‌تک صحبت‌های زنان بیوه متوجه نیاز بلامنازع به استقلال می‌شویم. زمانی که آنان همسرشان را از دست می‌دهند و به‌تنهایی باید از پس تمامی نیازهای خود و فرزندشان برآیند، به‌طور طبیعی توانایی بیشتری از خود نشان می‌دهند و باهدف کنترل و اداره وضع موجود به‌تنهایی به جنگ با مشکلات می‌روند.

"الان بعد از این که ۲۳ سال شوهر خدایبامرزم فوت کرده من همش بر[به] بچه‌ها گذاشتم برا پسر، برای دخترا جاهاز[جهاز]، سیسمونی، همه کاری کردم براشون هییییچ چی هم

کم نذاشتم براشون. جاری من گفت که من که شوهر دارم نمی‌تونستم مثل تو، همچین جشنی برای بچه‌ها بیگیرم [بیگیرم]". (خدیدجه)

"من حقوق‌دانم. بعد از مرگ شوهرم رفتم و حقوق رو دانشگاه تا فوق لیسانس خوندم، تجارت بین‌الملل." (ناهد)

"من اگر الان میلاد بود همچنان گواهینامه نگرفته بودم. حتی خوب چون احساس نیاز نمی‌کردم. هر وقتم که بهم می‌گفت می‌گفتم نه چه کاریه حالا، هستی و هرجایی خواستم برم می‌بریم. یا مثلاً کار بانکی یاد گرفتن یا هزار تا کار دیگه‌ای که من الان دارم انجام می‌دم. خوب اگه بود که من به او متکی بودم. هیچ‌کدوم رو که خودم انجام نمی‌دادم دیگه. حتی شاید به بعضی از قضایا انجام دادن که هیچ فکرشم نمی‌کردم. همش گردن اون بود. ولی خوب وقتی که الان مجبورم، مجبورم خودم بکشم بالا دیگه؛ مجبورم به جوری خودم بکشم بالا که بتونم به نفر دیگه هم با خودم بکشم بالا." (الهام)

ذات تجربه: پختگی در بحران

می‌گویند انسان‌ها در کوره بحران اگر نسوزند، حتما رشد می‌کنند و زندگی بهتری می‌سازند. بیوگی برای زنانی که تجربه خود را با ما در میان گذاشتند، یک تجربه همراه با فشار و تنش است. در مقطع معینی از زندگی فشارهای چندگانه‌ای برای آنها به همراه دارد. اما در کنار این فشارها، یک فرصت رشد هم در اختیارشان گذاشته است. فرصت زیست تحت فشار ما مستقل، فرصت برآمدن و برخاستن در شرایط بحران و فشار. بیوه شدن بدون تردید، بر اساس تجربه مشترک هر ۵ زن مشارکت‌کننده، فشار و بحران چندگانه روانی، عاطفی، اجتماعی و اقتصادی با خود دارد. از این‌رو حرارت زندگی را بالا می‌برد و تنش را به شکل شوک‌آوری در زندگی زن افزایش می‌دهد. بیوگی دریچه خلق تنش است. لحظه خلق تنش. تنش ناشی از احساس بی‌پناهی، تنهایی و ازدست‌دادن هویت خود به‌عنوان همسر یک مرد. به‌ویژه برای زن ایرانی و یزدی که بخش مهمی از هویت خود را در ارتباط با یک مرد، همسر و همراه زندگی تعریف می‌کند. بنابراین فکرکردن به این‌که دیگر آن فرد مکمل نیست، ترس و نگرانی و بحران روانی را به همراه

دارد. بعد مهم دیگر این بحران، تنش اقتصادی و تأمین مالی خانواده در بهبوهه پر فشار و پرهزینه زندگی است. هفته‌های اول تأمین اقتصادی خانواده برای زنان بیوه مهم‌ترین منبع تنش بوده است. بعد از گذشت مدتی، حرارت این بحران را فشار اطرافیان و نگاه‌های نزدیکان افزوده می‌شود. فشارهای اجتماعی بر تنش‌های روانی و اقتصادی می‌افزاید. با همه این‌ها، عمده زنان بیوه، چون سیمرخ از خاکستر بیوگی بر می‌خیزند، خویشتن را درمی‌یابند و زندگی را بر می‌سازند. به‌ویژه اگر فرزندی در میان باشد که تبدیل به مهم‌ترین انگیزه برخاستن می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف ما در این مطالعه پدیدارشناختی، کشف تجربه و معنای بیوگی نزد زنان بود. یافته‌ها نشان داد زنان از بیوگی به‌عنوان یک تجربه سخت و تلخ یاد می‌کنند. آنها بیوگی را در تغییر نگاه‌های افراد جامعه تفسیر می‌کنند. این زنان تجربه دردناک فوت همسرشان و تنش‌ها و آسیب‌ها و تنهایی بیان می‌کنند. از این‌که بسیاری از آدم‌ها از آنان حمایتی نکردند و خودشان به‌تنهایی از پس مشکلات و سختی‌ها برآمدند. در کل تفسیرشان از بیوگی سختی، محدودیت، رنج تنهایی و مدیریت شخصی‌شان است؛ همان‌طور که در نظریه غم و اندوه بیان می‌شود که فوت همسر مانند هر مرگ دیگری، نیاز به یک دوره سازگاری مجدد دارد. الگوی غم و اندوه که بخشی از این سازگاری مجدد را از طریق کنش‌هایی چون؛ انکار، خشم، چانه‌زنی، افسردگی و پذیرش رقم می‌زند (Kubler-Ross, 1997). یا در نظریه تنهایی وجودی که به شرایط روحی‌ای اشاره دارد که فرد احساس دلهره آنی داشته باشد. چیزی شبیه به هشدار کوتاه اما گذرا که می‌آید و می‌رود و در فواصل این حس‌کردن‌های کوتاه اما عمیق این تنهایی به زندگی روزمره افراد باز می‌گردد (یالوم، ۱۳۹۴: ۴۹۶)؛ همان‌طور که مشارکت‌کنندگان پژوهش حاضر معتقدند با وجود گذر سال‌های طولانی از فوت همسرشان، همچنان به‌طور ناگهانی فقدان او و احساس تنهایی ناشی از نبودش به آنان بازمی‌گردد. گفته‌های این زنان نشان می‌دهد آنها در نتیجه بیوه شدن با طیف گسترده‌ای از فشار هنجاری روبه‌رو می‌شوند که از تحمیل پوشش تا عدم ازدواج مجدد را دربر می‌گیرد و در برخی از مواقع این فشارها آن‌قدر شدت می‌یابد که بعضی از آنها دچار انزوای اجتماعی می‌شوند و دائماً خود را از محیط اجتماعی دورنگه می‌دارند. آنها زمانی که در جامعه

حضور می‌یابند با چالش‌ها و آسیب‌های فراوان و نگاه‌های سوءاستفاده‌گر و حتی انگ‌های نامناسب مواجه می‌شوند. دیگر چالش مهمی که با آن درگیرند تنگناهای اقتصادی است که آنها را دچار واماندگی می‌کند. آنها در بسیاری از مواقع احساس عدم امنیت و اعتماد اجتماعی دارند و پیشنهاد جنس مخالف برای برقراری رابطه‌های غیرمتعارف و فشارهای هنجاری را تحمل می‌کنند. چالش‌های اقتصادی زنان بیوه و سرپرست خانوار در یافته‌های خسروان و همکاران (۱۳۹۲)، دویی (۲۰۲۲)، صبری و همکاران (۲۰۲۱) و شلتون و همکاران (۲۰۱۰) نیز مورد اشاره قرار گرفته است.

اولین واکنشی که آنها به آن اشاره می‌کنند القای حس ترحم و دل‌سوزی است که به‌طور مشهود با آن مواجه می‌شوند؛ این بخش از یافته‌ها با نتایج مطالعه سفیری و عرب‌پور (۱۴۰۰) هم‌سو است که رنج مضاعف را تجربه مادران و همسران تک سرپرست عنوان کرده‌اند. مضمون دیگری که تمامی آنها به شکل‌های مختلف با آن درگیرند نگاه‌های منفی و سوءاستفاده‌گر مردان و نگاه‌های مظنونانه و آزاردهنده از سوی زنان است که آسیب‌های جبران‌ناپذیری در روان و زندگی این زنان ایجاد می‌کند؛ این بخش از یافته‌ها با نتایج مطالعات فلک‌الدین و همکاران (۱۴۰۰)، ملایی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۶)، صادقی و همکاران (۱۳۹۵) و شلتون و همکاران (۲۰۱۰) هم‌خوانی دارد که نشان دادند استیگمای ناشی از فرهنگ، باورهای اجتماعی و ایجاد زندگی غیرجنسی همچنین کمبود آمادگی برای ازدواج مجدد در این گروه از زنان مشاهده می‌شود. از مهم‌ترین راهکارهای مواجهه این زنان با آسیب‌ها و چالش‌های بیوگی تکیه بر خویش و تلاش برای هرچه بیشتر به‌دست آوردن قدرت و منزلت اجتماعی است؛ چنان‌چه پیش‌تر مختاری و دهقانی (۱۴۰۰)، فلک‌الدین و همکاران (۱۴۰۰)، سفیری و عرب‌پور (۱۴۰۰) به این رشد فردی و امید به آینده اشاره کرده بودند. بعضی از این زنان بعد از فوت همسر در کاری مشغول شدند تا استقلال مالی خود را به‌دست آورند و البته که همیشه مدیریت مثبت نیست و در مواردی هم بعضی از زنان برای مدیریت و کنارآمدن با پدیده بیوگی تصمیم به دوری‌گزینی از اجتماع می‌گیرند. این یافته با بخشی از یافته‌های مختاری و دهقانی (۱۴۰۰)، فلک‌الدین و همکاران (۱۴۰۰)، سفیری و عرب‌پور (۱۴۰۰)، احمدنیا و قالیباف کامل (۱۳۹۶) و لته (۲۰۱۴) درباره

مضمون تعاملات مخاطره‌ساز اجتماعی هم‌سو است و آن‌ها نیز از چالش ناامنی، طردگریزی فعالانه، انزوای اجتماعی، درگیری در روابط ناسالم خانوادگی و مواجهه با انگ اجتماعی خصوصاً در میان مادران سرپرست خانوار یاد کرده‌اند. بخش عمده چنین تجربیاتی در میان زنان بدون همسر حاصل جنسیت و فرهنگ پدرسالار جامعه است که نظریات فمینیسم بیان می‌کنند (پیشگامی فرد و قدسی، ۱۳۸۹). بنابراین موجب شده آنها به اتهام زنان بدون همسر بودن مؤاخذه شده و در برخی موارد از گروه‌های اجتماعی رانده شوند.

زنان بیوه فشارهای روانی، اقتصادی و هنجاری زیادی را متحمل می‌شوند؛ جامعه یکی از مهم‌ترین و پررنگ‌ترین ابزار تشدید این فشارها است. به طور معمول، پدیده فوت همسر به شدت از لحاظ روانی برای زن سخت و دردناک است و خصوصاً در شرایطی که این زنان دارای فرزند نیز باشند و به یکباره بار مسئولیت خانواده و فرزندان بر دوش آنها می‌افتد. اولین بعدی که تمامی این زنان از تجربه بیوگی خود به آن اشاره می‌کنند، تنش‌های روانی است که با آن مواجه می‌شوند. سختی‌ها و فشارهای روانی که به آنها وارد می‌شود از همان ابتدای فوت همسرشان و در مراحل اولیه سوگشان نمود می‌یابد؛ خیلی از آنها به خاطر مسئولیت‌های شدیدی که در قبال فرزندانشان داشتند همچنان بعد از گذشت چندین سال دوره سوگ خود را به طور کامل طی نکرده‌اند و این یکی از مهم‌ترین ابعاد مسئولیت زنان بیوه دارای فرزند با نقش تک والدی است و درعین حال تمامی آنها به وضوح اظهار می‌کنند که مهم‌ترین انگیزه ادامه حیاتشان بعد از فوت همسر وجود فرزندانشان است.

از مهم‌ترین یافته‌های تحقیق حاضر می‌توان به فشارهای هنجاری تحمیل شده توسط جامعه و خانواده به آنها اشاره کرد که بسیاری از آنان بر شدیدتر بودن این فشارها در جامعه یزد نسبت به دیگر شهرها و جوامع تأکید داشتند. این تفاوت فرهنگی در برخی از مواقع آنقدر شدید می‌شود که حتی افراد تصمیم به مهاجرت می‌گیرند. همان‌طور که یکی از مشارکت‌کنندگان در این پژوهش اظهار داشت برای آزادانه زیستن و به دور از نگاه‌های سنگین آدم‌ها و شاغل شدن در جایی که با او مثل زنان دیگر رفتار شود با وجود مخالفت فرزندانشان به تنهایی به یکی از شهرهای شمالی مهاجرت کرده و بعد از چند ماه فرزندشان راضی می‌شوند به ایشان بپیوندند. بسیاری از زنان بیوه معتقدند حتی در پوشش که بسیار شخصی است بازهم جامعه و اطرافیان به

آنها پوشش خاصی را تحمیل می‌کند و انتظار می‌رود آنها در پوشش و شکل ظاهری خود هم بعد از فوت همسرشان تغییر ایجاد کنند.

واماندگی اقتصادی نیز یکی از محوری‌ترین مضامینی است که این زنان با آن مواجه هستند؛ زیرا برخی از آنها قبل از فوت همسرشان، افراد بسیار وابسته‌ای بودند و به یک‌باره مسئولیت تمامی ابعاد زندگی به گردن آنها می‌افتد و حتی زنانی که قبل از فوت همسر آدم‌های مستقلی بودند و بعضاً شاغل هم بودند؛ بعد از این پدیده خصوصاً در ماه‌های اولیه تا زمانی که بیمه همسرشان برقرار شود در معرض شدیدترین فشارها و واماندگی‌های اقتصادی قرار می‌گیرند تا جایی که اقدام به فروش اموالشان کرده‌اند. در این‌جا عدم وجود منابع حمایتی بسیار پررنگ است که این زنان مجبور می‌شوند به‌تنهایی و با دست‌خالی بار اداره زندگی را به دوش بکشند. یکی از مسائل عمده این زنان تعامل با محیط اجتماعی است. در بسیاری از موارد در این تعامل دچار عدم اعتماد و امنیت شدید شده که ابعاد گسترده‌ای از امورات زندگی آنها را دربر می‌گیرد و بسیاری از رفتارهایشان نظیر انتخاب منزل، رفت‌وآمد در ساعت‌های انتهایی شب و رفت‌وآمد در مکان‌هایی مثل بنگاه و تعمیرگاه و... را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد.

در نهایت باگذشت ساعت‌ها مصاحبه با زنان بیوه و شنیدن صحبت‌ها و تجربیات آنها به یک مضمون اساسی و مهم به نام فرصت رشد فردی رسیدیم که نشان می‌دهد در کنار تمامی این چالش‌ها و آسیب‌های عمیق روانی، اجتماعی و اقتصادی که با آن مواجه‌اند، زنان بیوه یک دارایی بزرگ دارند که آن وجود قدرتمند خودشان است که مواجهه با این مشکلات و چالش‌ها آنها را بیش از پیش قوی و دچار رشد و بالندگی شخصی کرده است. به‌نحوی که به‌تنهایی و در بسیاری از موارد بدون حامی، امورات زندگی خود و فرزندانشان را اداره کرده‌اند. در مواردی این زنان بعد از فوت همسر تصمیم به ادامه تحصیل برای رشد بیشتر و غلبه بر شرایط روحی گرفته‌اند و در زمینه تحصیلی نیز موفق عمل کرده‌اند. در تمامی حرف‌هایشان شدیداً نیاز به استقلال و خوداتکایی دیده می‌شد که اکثریت آنها در این زمینه هم موفق بوده‌اند.

در پایان با توجه به نتایج حاصله از واکاوی تجربه زنان بیوه حاکی از سه چالش عمده تنش اقتصادی، شوک روانی و فشار اجتماعی، پیشنهاد می‌شود طرح‌های حمایتی برای این زنان در

قالب زنان سرپرست خانوار ارائه شود تا بخشی از رنج آن‌ها را بکاهد. به‌علاوه، بسیاری از آن‌ها دچار تنش‌های روانی شده و با وجود گذشت چندین سال از فوت همسر هم‌چنان داروهای آرام‌بخش می‌خورند، لذا پیشنهاد می‌شود خانه‌های بهداشت زمانی را به این زنان اختصاص دهند و گذراندن چند ساعت مشاوره در ماه برای این زنان رایگان گردد. در آخر با توجه به این‌که یکی از آسیب‌های متوجه این زنان نگاه‌های منفی و تحمیل‌های هنجاری است، رسانه‌ها باید با فرهنگ‌سازی به جامعه یاد دهند که زنان بیوه مانند هر انسان دیگری حق زندگی دارند. به‌منظور تکمیل این پژوهش نیز پیشنهاد می‌شود کیفیت زندگی زنان بیوه و راهبردهای مدیریت زندگی روزمره توسط این زنان در مطالعات آتی مورد بررسی قرار گیرد.

منابع

- احمدنیا، شیرین و قالیباف کامل، آتنا. (۱۳۹۶). زنان سرپرست خانوار در تهران: مطالعه کیفی تجربیات، چالش‌ها و ظرفیت‌های آنها. *رفاه اجتماعی*، ۱۷(۶۵)، ۱۰۳-۱۳۶.
- امانی، مهدی. (۱۳۸۵). جمعیت‌شناسی بیوه زنان در ایران بر اساس آمارگیری‌ها و سرشماری‌ها. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱(۱)، ۶۰-۴۳.
- برک، لورا. (۱۴۰۱). *روانشناسی رشد*. ترجمه یحیی سید محمدی. تهران: ارسباران.
- بلوری، مژگان، علیرضائزاد، سهیلا و سوادیان، پروین. (۱۳۹۹). حمایت اجتماعی و بازتعریف هویت زنان همسرزادست‌داده به‌مثابه مادر: مطالعه‌ای در منطقه عباس‌آباد و افسریه تهران. *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۱۲(۴۵)، ۸۱-۱۱۶.
- پیشگاهی فرد، زهرا و قدسی، امیر. (۱۳۸۹). نظریه‌های فرهنگی فمینیسم و دلالت‌های آن بر جامعه ایران. *زن در فرهنگ و هنر*، ۱(۳)، ۱۰۹-۱۳۲.
- خسروان، شهلا، صالحی، شایسته، احمدی، فضل‌اله و منصوریان، محمدرضا. (۱۳۹۲). تجربه زنان بیوه سرپرست خانواده از تغییر نقش: مطالعه کیفی. *تحقیقات کیفی در علوم سلامت*، ۲(۱)، ۶۲-۷۵.
- سفیری، خدیجه و عرب‌پور، الهام. (۱۴۰۰). مطالعه تجربه زیسته مادری و همسری در بین زنان سرپرست خانوار تهرانی. *مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان*، ۱۹(۱)، ۷-۴۴.
- صادقی، محمد و بهرامی، اسماعیلی. (۱۳۹۵). تدوین مدل بومی عوامل فرهنگی بازدارنده ازدواج مجدد زنان سرپرست خانوار زیر پوشش کمیته امداد کشور ایران در سال ۱۳۹۵. *پژوهش‌نامه زنان*، ۱۰(۲۸)، ۱۹۹-۲۲۹.
- فلک‌الدین، زهرا، حاجی‌زاده میمندی، مسعود، موسوی، سیدمحسن و کلاته ساداتی، احمد (۲۰۲۱). مادران، سرپرستی خانوار و شادکامی خانواده (یک مطالعه کیفی در بین زنان سرپرست خانوار شهر یزد). *پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران*، ۱۰(۴)، ۹۱-۱۱۶.
- فلیک، اووه. (۱۴۰۰). *درآمدی بر تحقیق کیفی*. ترجمه هادی جلیلی. تهران: نشر نی.

- مختاری، مریم و دهقانی، حمیده. (۲۰۲۱). تجربه زیسته زنان سرپرست خانوار در مناسبات اجتماعی در شهر یاسوج. *مطالعات زن و خانواده*، ۹(۳)، ۷۸-۱۰۱.
- مهدی‌زاده. سیدمحمد. (۱۳۸۷). *رسانه‌ها و بازنمایی*. تهران: انتشارات وزارت ارشاد اسلامی.
- یالوم، اروین. (۱۳۹۴). *روان‌درمانی آگزیستانسیال*. ترجمه سپیده حبیب. تهران: نشر نی.
- Adena, M., Hamermesh, D., Myck, M. & Oczkowska, M. (2023). Home alone: Widows' well-being and time. *Journal of Happiness Studies*, 24(2), 813-838.
- Amadnia, S. & Ghlibaf Kamel, A. (2017). Women-headed households in Tehran: A qualitative study of their experiences, challenges and capacities. *Refah Quarterly*, 17(65), 103-136. (In Persian)
- Amani, M. (2006). Demography of widows in iran on the basis of survey and census data. *Journal of Population Association of Iran*, 1(1), 43-60. (In Persian)
- Berk, L. (2022), *Developmental Psychology*. Translated by Yahya Seyed Mohammadi. Tehran: Arasbaran Publications. (In Persian)
- Booolouri, M., Alirezanejad, S. & Savadian, P. (2021). Social support and redefinition of the women without spouses as mothers: A research in neighborhoods of Afsariyeh and Abbasabad in Tehran city. *Social Development & Welfare Planning*, 11(45), 81-116. (In Persian)
- Creswell, J. W. & Poth, C. N. (2016). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches* (2nd ed.). Sage Publications, Inc.
- Dube, M. (2022). Isolation and its impact on widows: Insights from low-resourced communities in binga district, Zimbabwe. *Social Sciences*, 11(7), 298.
- Elder, G. H., Johnson, M. K. & Crosnoe, R. (2003). The emergence and development of life Course Theory. In Mortimer J. T. & Shanahan, M. J. (Eds.), *Handbook of the Life Course* (pp. 3-19). New York, Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Falakodin, Z., Hadjizadeh Meimandi, M., Mousavi, S. M. & Kalate Sadati, A. (2021). Mothers as household heads and family happiness: A qualitative study among female-headed households in Yazd city. *Strategic Research on Social Problems*, 10(4), 91-116. (In Persian)
- Flick, U. (2021). *An Introduction to Qualitative Research*. Translated by Hadi Jalili. Tehran: Ney Publishing. (In Persian)
- Giele, J. Z. & Elder, G. H., Jr. (1998). *Methods of Life Course Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. Sage Publications, Inc.

- Jones, E. (2016). *Lived Experience of Young Widowed Individuals*. Utah State University, All Graduate Theses and Dissertations. 5063.
- Khosravan, S., Salehi, S., Ahmadi, F. & Mansoorian, M. R. (2013). The experience of widowed head of the family during role transition: A qualitative study. *Journal of Qualitative Research in Health Sciences*, 2(1), 62-75. (In Persian)
- Kubler-Ross, E. (1997). *On Death and Dying: What the Dying Have to Teach Doctors, Nurses, Clergy, and Their's Own Families*. London, England: Simon & Schuster Publications.
- Lenette, C. (2014). I am a widow, mother and refugee: Narratives of two refugee widows resettled to Australia. *Journal of Refugee Studies*, 27(3), 403-421.
- Mahdizadeh, S. M. (2008). *Media and Representation*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. (In Persian)
- Maxwell, J. A. (1996). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Moerer, T. & Creswell, J. (2004). Using transcendental phenomenology to explore the ripple effect" in a leadership mentoring program. *International Journal of Qualitative Methods*, 3(2) 19-35.
- Mokhtari, M., & Dehghani, H. (2021). Lived experience of women-headed of households in social relations in Yasouj. *Journal of Woman and Family Studies*, 9(3), 78-101. (In Persian)
- Pishgahifard, Z. & Ghodsi, A. (2010). The feminist cultural theories and their impact on Irans society. *Journal of Woman in Culture and Arts*, 1(3), 109-132. (In Persian)
- Polkinghorne, D. (1983). *Methodology for the Human Sciences: Systems of Inquiry*. New York: Suny Press.
- Sabri, M. F., Dass, T. M., Burhan, N. A. S., Wahab, H. A. R. A., Wijekoon, R. & Simanjuntak, M. (2021). Determinants of life satisfaction among female-headed households in Malaysia. *International Journal of Business and Society*, 22(1), 276-295.
- Sadeghi, M., Bahrami, F. & Esmaili, R. (2019). Developing the local model of preventive cultural factors concerning remarriage of the female-headed households protected by the Iranian Aid Committee in 2016. *Women Studies*, 10(28), 199-229. (In Persian)
- Safiri, K. & Arabpour, E. (2021). Study of lived experience of motherhood and marriage of women heads of households in Tehran. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 19(1), 7-44. (In Persian)

- Segev, E., Regev, I., Hochman, Y., Zafrany, Y., Sherfi, Y. & Elkayam, A. (2021). Widow and bereaved mother relations after loss of husband or son: A double perspective. *Family Relations*, 70(1), 43-58.
- Shelton, A. M. & Nuschler, D. (2010). *Social Security: Revisiting Benefits for Spouses and Survivors* (PDF). <https://benefitslink.com/news/index.cgi/view/20210921-167648>.
- Vanderstoep, S. W. & Johnson, D. D. (2009). *Research Method for Everyday Life. Blending Qualitative and Quantitative Approach*. Jossey-Bass, San Francisco.
- Yalom, I. D. (2015). *Existential Psychotherapy*. Translated by Sepideh Habib. Tehran: Ney Publishing. (In Persian)

© 2024 Alzahra University, Tehran, Iran. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

نویسندگان

hafrasiabi@yazd.ac.ir

حسین افراسیابی

استاد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

sarasadeghieh26hs@gmail.com

سارا صادقیه

کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.